

OPERATIONEEL PROGRAMMA SOCIALE INCLUSIE VAN DE MEEST BEHOEFTIGEN

1. IDENTIFICATIE

Lidstaat	Nederland
CCI	2014NL05FSOP001
Titel	Sociale inclusie van meest behoeftigen
Versie	1.1
Eerste jaar	2014
Laatste jaar	2020
Subsidiabel vanaf	1-dec-2013
Subsidiabel tot	31-dec-2023
Nummer besluit Commissie	
Datum besluit Commissie	

2. PROGRAMMAFORMULERING

2.1 Strategie

Inleiding

De Europese Unie heeft zich tot doel gesteld om uiterlijk 2020 de armoede en het sociale isolement van 20 miljoen mensen op te heffen. Nederland wil een bijdrage leveren aan het bereiken van deze doelstelling. Hierbij vindt Nederland het van belang dat de onderliggende problematiek wordt aangepakt en dat mensen zich duurzaam aan armoede weten te onttrekken (“geef mensen een hengel in plaats van een vis”). Dit is ook de reden dat Nederland kiest om voor het Fonds voor Europese hulp aan de meest behoeftigen (EFMB), een operationeel programma voor de sociale inclusie van de meest behoeftigen (“OP II” genoemd) in te dienen. Mensen die sociaal uitgesloten zijn of dreigen te raken, leven op zodra ze het gevoel krijgen weer deel uit te maken van de samenleving; mensen moeten worden gestimuleerd de regie op hun leven te hernemen. Langs die weg heeft het proces van sociale insluiting namelijk een blijvend effect.

In “Joint report on social inclusion”[1] definieert de Europese Commissie (EC) sociale uitsluiting als volgt:

”... een proces waarbij bepaalde individuen naar de rand van de samenleving worden gedreven zodat ze er niet volledig aan kunnen deelnemen op grond van hun armoede, onvoldoende basiscompetenties en mogelijkheden tot levenslang leren of als gevolg van discriminatie. Dit houdt hen ver verwijderd van kansen op werk, inkomen en onderwijs, evenals van sociale en gemeenschapsnetwerken en -activiteiten. Ze hebben nauwelijks toegang tot macht en besluitvormende organen en voelen zich dan ook vaak machteloos en niet in staat om invloed uit te oefenen op de beslissingen, die hun dagelijks leven raken”.

Mensen met een laag besteedbaar inkomen lopen meer risico op sociale uitsluiting[2]. Het is daarom van belang dat armoedebestrijding en het tegengaan van sociale uitsluiting hand-in-hand gaan.

De Nederlandse situatie rond armoede en sociale uitsluiting

Nederland heeft ten opzichte van andere EU-lidstaten een relatief goede positie als het gaat om het aantal mensen met risico op armoede en sociale uitsluiting. De Nederlandse percentages met betrekking tot de indicatoren 'at risk of poverty rate', 'material deprivation' en 'jobless households' bedragen respectievelijk 10,1%, 2,3% en 8,9%. Nederland neemt daarmee respectievelijk de 2e, 3e en 11e plaats in binnen Europa (Nationaal Hervormingsprogramma (NHP) 2014[3])

Jaarlijks presenteren het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in het Armoedesignalement de actuele gegevens over de (kans op) armoede in Nederland. Uit het meest recente rapport[4] blijkt dat de armoede in 2011 en 2012 sterk is toegenomen. Hiermee komt er een eind aan een dalende trend in de periode 2000-2011. Belangrijkste reden voor het toenemen van de (kans op) armoede lijkt de economische crisis. De verwachting is dat het beeld voor 2013 en 2014 positiever zal zijn: in 2013 wordt een afzwakking van de toename verwacht en in 2014 een stabilisatie van het aantal huishoudens met een laag inkomen.

De stijging van het aandeel huishoudens met een laag inkomen deed zich bij alle huishoudentypen voor. In 2012 leefde 9,4% van de huishoudens (2011: 8,2%) in Nederland onder de lage-inkomensgrens, en voor 2,7% van de huishoudens (2011: 2,4%) gold dit voor een langere periode (vier jaar of meer).

Naast een laag inkomen, is ook een te hoog uitgavenpatroon vaak een oorzaak van armoede. Het rapport “Huishoudens in de rode cijfers 2012”[5] geeft inzicht in de omvang en achtergronden van schuldenproblematiek bij huishoudens. Uit dit rapport blijkt dat iets meer dan één op de zes Nederlandse huishoudens (17,2%) een risico loopt op problematische schulden, problematische schulden heeft of in een schuldhulpverleningstraject zit.

De algemene Nederlandse sociale-inclusiestrategie

De Nederlandse sociale-inclusiestrategie bestrijkt een breed terrein. Overeenkomstig de EC-aanbevelingen uit 2008 omvat deze drie pijlers: 1. Adequate inkomensondersteuning, 2. Arbeidsparticipatie en 3. Toegang tot hoogwaardige diensten.

Pijler 1: Adequate inkomensondersteuning

Een adequaat inkomen is de basis van het Nederlandse sociale zekerheidsstelsel. Voor mensen die niet in staat zijn zelf door betaald werk voor een inkomen te zorgen, (ouderen, werklozen, arbeidsongeschikten, zieken etc.) gelden inkomensmaatregelen.

Voor mensen met onvoldoende inkomen of vermogen om in hun levensonderhoud te voorzien en die niet in aanmerking komen voor andere uitkeringen kent Nederland de Wet Werk en Bijstand (WWB). De WWB is een vangnet dat een inkomen op het niveau van het bestaansminimum garandeert. De uitkeringshoogte van de bijstand is gekoppeld aan het minimumloon; dat is in Nederland relatief hoog. De Algemene ouderdomswet (AOW) is een basispensioen voor ouderen die de AOW-leeftijd hebben bereikt. Het is een volksverzekering waarvoor aanspraken worden opgebouwd door iedereen die in Nederland woont. In een aantal gevallen wordt geen of geen volledige aanspraak opgebouwd, bijvoorbeeld doordat iemand (enige tijd) in het buitenland woont. Via de aanvullende inkomensvoorziening ouderen (AIO) wordt het inkomen van een oudere met een onvolledige AOW-uitkering indien nodig aangevuld tot bijstandsniveau[6].

Daarnaast wordt in Nederland via de zogenoemde beslagvrije voet voorkomen dat mensen met problematische schulden te weinig geld overhouden om van te leven. Deze beslagvrije voet is vastgesteld op 90% van de bijstandsuitkering. Aanvullend hebben gemeenten armoede- en schuldenbeleid dat zij grotendeels zelf vormgeven. In dit kader verstrekken gemeenten bijvoorbeeld bijzondere bijstand en een langdurigheidstoeslag.

Pijler 2: Arbeidsparticipatie

Participatie op de arbeidsmarkt wordt gezien als de meest effectieve manier om armoede en sociale uitsluiting te bestrijden. Er zijn diverse wetten van kracht om ervoor te zorgen dat de arbeidsmarkt voor iedereen toegankelijk is; bijv. de Wet gelijke behandeling en re-integratie bepalingen in de WWB, de WW, de WIA en de Wajong, grotendeels opgegaan in de Participatiewet die met ingang van 2015 van kracht is. Afhankelijk van de situatie is het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) of de gemeente verantwoordelijk voor re-integratie van uitkeringsgerechtigden en werkzoekenden zonder uitkering. Voor de ondersteuning bij het vinden van werk kunnen het UWV en gemeenten verschillende instrumenten inzetten (scholing, werkcoach, participatieplaats, etc.). Het budget dat hiervoor van het Rijk wordt ontvangen kan aangevuld worden met subsidie uit het Europees Sociaal Fonds (ESF). Het Kabinet neemt verschillende maatregelen om de arbeidsmarkt beter te laten functioneren en de arbeidsparticipatie – ook van mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt zoals mensen met een arbeidsbeperking - te vergroten. Voorbeelden hiervan zijn het Wetsvoorstel werk en zekerheid, de Sectorplannen, Aanpak jeugdwerkloosheid, Vereenvoudiging kindregelingen, de Participatiewet en de Baanafsprak[7].

Pijler 3: Toegang tot hoogwaardige diensten

Het gaat hierbij om toegang tot onderwijs, gezondheidszorg en huisvesting, maar ook om schuldhulpverlening door gemeenten, de instelling van een nationale (Kinder)ombudsman, Centra voor Jeugd en Gezin, etc. In het NHP 2014 en de Nationaal Sociale Rapportage 2014 is ingegaan op de wijze waarop Nederland zorgt voor een goed werkende woningmarkt, kwalitatief en toegankelijk onderwijs en een zorgstelsel dat de zorg kwalitatief goed, toegankelijk en betaalbaar houdt. Belangrijke ontwikkeling is dat de verantwoordelijkheid, met inbegrip van de bijbehorende beleidsvrijheid, van gemeenten in het sociale domein wordt vergroot. In de Participatiewet wordt vanaf 2015 de uitvoering van de WWB, voormalig Wajong en Wsw geïntegreerd en bij gemeenten neergelegd. Daarnaast decentraliseert het kabinet per 2015 de begeleiding uit de AWBZ naar de gemeenten en maakt het gemeenten per 2015 verantwoordelijk voor de gehele jeugdzorg. Reden voor het decentraliseren van taken in het sociale domein naar gemeenten, is dat veel sociale problemen – zoals het tegengaan van armoede en het bevorderen van sociale inclusie - een integrale aanpak op lokaal niveau vergt.

Armoedebestrijding en verhoging sociale inclusie van de niet-beroepsbevolking

Nederland is van mening dat arbeidsparticipatie de snelste weg uit de armoede is en zorgt voor sociale inclusie. Met de geschetste aanpak en maatregelen om de arbeidsparticipatie

te verhogen, wordt de Nederlandse (potentiële) beroepsbevolking bereikt. Groepen die nog niet of niet meer aan het arbeidsproces (kunnen) deelnemen, worden hiermee echter niet bediend. Het gaat onder andere om kinderen en gepensioneerden[8]. De sociale inclusie van deze groepen wordt bereikt met het armoede- en schuldenbeleid (met name die van kinderen) en met het beleid gericht op het tegengaan van eenzaamheid.

Het kabinet zet sterk in op het versterken van de armoede- en schuldenaanpak (TK 24.515, nrs. 265, 269, 281 en 282). De aanpak bestaat uit extra middelen, tegengaan van armoede onder kinderen, focus op preventie, en meer samenwerking en kennisuitwisseling. Voor een versterking van de armoede- en schuldenaanpak is € 20 miljoen in 2013 extra beschikbaar, € 80 miljoen in 2014 en vanaf 2015 € 100 miljoen structureel. Gemeenten – als primair verantwoordelijken - ontvangen hiervan het leeuwendeel. Binnen het armoede- en schuldenbeleid is er extra aandacht voor kinderen die opgroeien in gezinnen met een laag inkomen (TK 2013-2014; 24515; nr. 282). Dit voorkomt dat mensen al van jongs af aan niet kunnen deelnemen aan de maatschappij en op achterstand raken. Vooral door de financiële positie van eenoudergezinnen te verbeteren kan armoede onder een groot aantal kinderen worden aangepakt. Voor deze ouders wordt werken vanuit een uitkering lonend gemaakt door de Wet hervorming kindregelingen. Ook zijn gemeenten gevraagd bij de besteding van de extra middelen voor uitvoering van armoede- en schuldenbeleid bijzondere aandacht te besteden aan kinderen uit gezinnen met een laag inkomen. Onder het motto “voorkomen is beter dan genezen” wordt ingezet op het zo vroeg mogelijk herkennen van problemen om tijdig passende ondersteuning te bieden. Hiertoe zijn onder andere de business cases ‘preventie’ en ‘vroegsignalering van schulden’ ontwikkeld (<http://businesscases.effectievelschuldhulp.nl>). Tot slot richt de armoede- en schuldenaanpak zich op het versterken van samenwerking en kennisuitwisseling. Het gaat daarbij om samenwerking en kennisuitwisseling tussen gemeenten, maar ook tussen gemeenten, maatschappelijke organisaties en ondernemers. Belangrijk is dat (dreigende) armoede en/of een sociaal isolement zo vroeg mogelijk in beeld komt.

Om eenzaamheid tegen te gaan hebben VWS, VNG en een Nationale Coalitie tegen eenzaamheid, Coalitie Erbij, de krachten gebundeld en wordt gewerkt met een 2-jarig actieplan[9]. Met dit actieplan wordt aangesloten bij de ontwikkeling in het lokale domein. Zo formeert Coalitie Erbij een koplopergroep met 20 gemeenten, waarin een integrale aanpak van eenzaamheid wordt gerealiseerd, met betrokkenheid van gemeenten en de sectoren zorg, welzijn en wonen.

Kwetsbare ouderen

Voor kinderen uit gezinnen met een laag inkomen heeft het kabinet dus extra aandacht en vraagt het van gemeenten gerichte inzet voor deze groep. Nederland is van mening dat de meest kwetsbare ouderen een vergelijkbare mate van aandacht voor hun problematiek verdienen. Daarom wil Nederland het EFMB inzetten voor de sociale inclusie van ouderen boven de pensioengerechtigde leeftijd met een laag besteedbaar inkomen.

Als gevolg van het sociale zekerheidsstelsel, met name als gevolg van de AOW, is de armoede onder ouderen in Nederland relatief laag. Maar van hen die een laag besteedbaar inkomen hebben en die niet door arbeid extra inkomsten kunnen verwerven, kan worden aangenomen dat zij vaak relatief langdurig in armoede leven met (een grote kans op) sociale uitsluiting. Naarmate een sociaal isolement langer duurt, ontstaat vaak een neerwaartse spiraal waarbij ook problemen ontstaan op andere levensterreinen. Beleidsmatig is er tot dusverre beperkt gerichte aandacht geweest voor (het gevaar van) sociale uitsluiting van ouderen met een laag besteedbaar inkomen. Ouderen krijgen – zeker op hoge(re) leeftijd – vaak te maken met afnemende sociale contacten en met ingrijpende levensgebeurtenissen, zoals het overlijden van een partner. Ook is het voor ouderen niet altijd gemakkelijk om ontwikkelingen in de samenleving bij te houden en wordt sociale participatie vaak bemoeilijkt door gezondheidsproblemen. Voor ouderen met weinig of onvoldoende financiële armslag geldt dat des te meer. Tevens is er de maatschappelijke (en deels ook door budgettaire overwegingen ingegeven) wens om mensen in staat te stellen langer thuis te blijven wonen. Wie zelfstandig thuis kan blijven wonen, moet daarvan de positieve consequenties ervaren. Ze moeten deel kunnen nemen aan de maatschappij en sociale contacten hebben met familie, vrienden, bekenden en/of vrijwilligers. Sociale uitsluiting past daar niet bij.

Uit onderzoek van TNS/NIPO blijkt dat van de 2,9 miljoen 65-plussers bijna 900.000 mensen zich eenzaam voelen. Verder heeft het SCP een inschatting gemaakt van het aantal kwetsbare 65-plussers in Nederland[10]. In 2010 werd dit aantal geschat op 690.000 ouderen. Als gevolg van de demografische ontwikkelingen neemt dit aantal naar verwachting toe tot circa 1 miljoen kwetsbare ouderen in 2030.

[1] Com(2003)773

[2] In de literatuur wordt naast een laag (bestedbaar) inkomen een groot aantal andere risicofactoren genoemd: laag gekwalificeerde arbeid, dakloosheid, zwakke gezondheid, immigratie, laag opleidingsniveau, school drop-outs, genderongelijkheid, discriminatie en racisme, arbeidsongeschiktheid, ouderdom, scheidingen, drugsmisbruik, alcoholisme en wonen in een probleemcumulatiegebied (Sociale uitsluiting in Nederland – SCP)

[3] Bijlage bij Kamerstuk CVII nr. C (2013-2014)

[4] Armoedesignalement 2013, SCP en CBS (isbn 9789037706895)

[5] Bijlage bij Kamerstuk 2012-13; 24515; nr. 254

[6] Er worden ook vermogensgrenzen gehanteerd om te bepalen of iemand in aanmerking komt voor AIO-aanvulling. Deze grens is 5.850 euro voor iemand die alleen woont en 11.700 euro voor iemand die met iemand anders of met een kind (jonger dan 18 jaar) woont. De normensystematiek van de AIO zal per 1 januari 2015 worden gewijzigd wat ouderen met een aanvulling vanuit de AIO een financieel voordeel oplevert van circa 300 euro per jaar; TK 2013-14; 29389; nr. 74

[7] Deze maatregelen worden in meer detail beschreven in het NHP 2014, NSR 2014 en het Operationeel Plan ESF.

[8] voor een kleine groep is dat wel mogelijk; men mag doorwerken na de pensioengerechtigde leeftijd.

[9] TK 2013-14; 29538; nr. 155

[10] SCP – kwetsbare ouderen (2011)

2.2 Steunverleningslogica

Identificatie van de nationale behoeften

Nationale behoefte:

Nederland wil de groep ouderen met een laag besteedbaar inkomen die zich sociaal uitgesloten voelen bereiken en wil deze sociale isolatie doorbreken en komen tot preventie ervan.

Armoede onder ouderen wordt in Nederland veelal veroorzaakt door:

- een onvolledige AOW-aanspraak en/of
- problematische schulden.

Wanneer een AOW'er een inkomen heeft onder het sociaal minimum (en niet over veel vermogen beschikt) kan een AIO-aanvulling, een aanvulling tot het sociaal minimum, worden aangevraagd. In totaal hebben circa 295.000 personen die woonachtig zijn in Nederland – waaronder relatief veel eerste-generatie allochtonen - een onvolledige AOW-opbouw. Het overgrote deel hiervan heeft desondanks een inkomen boven het sociaal minimum, bijvoorbeeld als gevolg van een aanvullend pensioen. Circa 40.000 personen ontvangen een AIO-aanvulling.

Problematische schulden vormen een andere belangrijke oorzaak voor een laag besteedbaar inkomen. Op basis van 'Huishoudens in de rode cijfers' wordt geschat dat tussen de 20.000 en 30.000 ouderen kampen met problematische schulden. Niet bekend is in hoeverre dit personen betreft met een AIO-aanvulling.

De effectiviteit van interventies om sociaal isolement te verminderen of te voorkomen blijkt veelal beperkt. Een eerste reden hiervoor is de relatieve onzichtbaarheid van de doelgroep. Mensen die sociaal zijn uitgesloten melden zich vaak niet spontaan voor hulp. Een tweede probleem is de heterogeniteit van de doelgroep. Interventies sluiten onvoldoende aan bij de specifieke omstandigheden en behoefte van de sociaal uitgeslotene[1]. Het NIDI heeft twee interventieprojecten aangemerkt als succesvol: een project waar deelnemers samen herinneringen ophalen en (gezelschaps)spelletjes doen en een project dat mensen in contact brengt met andere mensen door het gebruik van Internet[2].

De behoeften van ouderen met een laag besteedbaar inkomen die zich sociaal uitgesloten voelen zijn deels afhankelijk van persoonlijke voorkeuren, maar ook is van belang of een oudere eenzaam of contactarm is en met welke specifieke problematiek de oudere nog meer te maken heeft. Zo valt bijvoorbeeld te denken aan een gebrek aan financiële zelfredzaamheid, ontoereikende digitale vaardigheden of het verminderd deel kunnen nemen aan (sociale) activiteiten vanwege lichamelijke beperkingen. Voor het welslagen van het programma is het belangrijk om de specifieke behoeften van de doelgroep in het oog te houden.

Het Nederlandse programma probeert op de genoemde landelijke behoeften en persoonlijke behoeften van sociaal uitgesloten ouderen met een laag besteedbaar inkomen in te spelen door te proberen deze doelgroep in beeld te brengen en te houden en activiteiten aan te bieden die helpen de situatie van sociale uitsluiting blijvend te doorbreken. Naast behoefte aan meer en/of kwalitatief betere contacten, willen deze ouderen meer grip krijgen op hun problematiek en hun omgeving. Dit vereist versterkte competenties. Tot slot stimuleert het programma een beter gebruik van de aanwezige lokale voorzieningen, die momenteel worden onderbenut. Deze voorzieningen dienen aan te sluiten op de behoefte van de sociaal uitgesloten oudere met een laag besteedbaar inkomen. In het volgende hoofdstuk zijn de nationale en specifieke behoeften vertaald in specifieke doelstellingen voor het programma.

[1] Journal of Social Intervention: Theory and Practice, 2011, volume 20, issue 4, p40-p61

[2] NIDI – Aanpak van eenzaamheid. Helpt het? (2006)

Specifieke doelstellingen van het operationele programma

Het Nederlandse programma kent als overkoepelende doelstelling om de sociale uitsluiting van ouderen in Nederland met een laag besteedbaar inkomen te verminderen. Om dat te realiseren zijn de volgende drie specifieke doelstellingen benoemd:

1. de doelgroep bewust maken van het lokale ondersteunings- en sociale activeringsaanbod en ze (blijvend) in beeld brengen bij hulporganisaties en/of gemeenten;
2. het versterken van het sociaal netwerk van de doelgroep;
3. het versterken van de competenties van de doelgroep.

In Nederland zijn veel mogelijkheden om sociaal te participeren, waaronder het doen van vrijwilligerswerk, ook voor ouderen met een laag besteedbaar inkomen. Het is echter voor deze groep niet altijd eenvoudig de weg naar deze mogelijkheden te vinden. Bovendien speelt schaamte een rol, waardoor mensen niet altijd om hulp durven te vragen. Daarnaast spelen bij de doelgroep taal- en cultuurbarrières een rol. Het hebben

van een vrijetijdsbesteding (zoals vrijwilligerswerk) is wezenlijk. Zeker voor deze groep die – vanwege het niet langer actief zijn op de arbeidsmarkt – over relatief veel vrije tijd beschikt. Hier loert ook het gevaar van de ontwikkeling van een gevoel van nutteloosheid en overbodig zijn. Het programma moet als resultaat opleveren dat de doelgroep zich bewust is van de voorzieningen die in de buurt worden aangeboden. Bovendien moet het programma de doelgroep stimuleren om ook daadwerkelijk (blijvend) gebruik te maken van deze voorzieningen.

Op het moment dat het lukt om deze mensen te bereiken, is het van groot belang dat de doelgroep vervolgens niet weer van de “radar” verdwijnt. Het accent verschuift dan van een wat meer groepsgewijs-georiënteerde aanpak naar een meer op maat gesneden aanpak. Belangrijk is de rol van de gemeente en maatschappelijke organisaties. Gemeenten zijn de spil in het sociale domein en kunnen mensen die sociaal uitgesloten (dreigen te) zijn, integrale ondersteuning bieden. Bij acties gericht op de doelgroep dient de gemeente betrokken te worden. Zij kan waarborgen dat de doelgroep op de langere termijn uit het sociaal ingesloten blijft. Maatschappelijke organisaties zijn belangrijk omdat zij de drempel voor mensen kunnen verlagen om hulp te vragen. Ook zitten deze organisaties in de haarvaten van de samenleving en hebben zij zicht op mensen die extra ondersteuning behoeven. Het programma moet er voor zorgdragen dat de meest behoeftigen die bereikt worden ook in beeld blijven bij hulporganisaties en/of gemeenten.

Een sociaal netwerk geeft mensen het gevoel er toe te doen en werkt bovendien als een soort vangnet indien er problemen zijn (bijvoorbeeld iemand die boodschappen kan doen als je ziek bent). Dit zorgt er voor dat mensen weerbaarder worden. Bovendien versterken een sociaal netwerk en sociaal actief zijn elkaar. Verwacht resultaat van het programma is dat de doelgroep participeert in sociale activiteiten en hiermee zijn sociale netwerk uitbreidt. Dit moet zorgen voor een vermindering van (het gevoel van) sociale uitsluiting.

De samenleving is complexer geworden en voor ouderen is het niet altijd makkelijk om de maatschappelijke en technische ontwikkelingen “bij te houden”, zeker niet indien ze slechts beschikken over een beperkt sociaal netwerk. Bovendien verliezen mensen op een gegeven moment veelal hun partner en dit kan behalve tot een groot gevoel van eenzaamheid ook leiden tot het zich “opeens” moeten bezighouden met zaken die de partner altijd deed. Dit speelt bijvoorbeeld bij echtparen, waar een van de partners alle financiële zaken regelt. Bij het wegvallen van die partner kunnen financiële problemen ontstaan, waardoor men verder in een isolement geraakt. Het verwachte resultaat van het programma is dat de doelgroep beschikt over een basisset van competenties (bijvoorbeeld digitale vaardigheden en financiële zelfredzaamheid). Hierdoor houdt ze zich makkelijker staande in de huidige maatschappij en kan ze mogelijk weer een bijdrage aan die maatschappij leveren (bijvoorbeeld in de vorm van vrijwilligerswerk).

Te verwachten resultaten en de bijbehorende output- en resultaatindicatoren met een uitgangspunt en streefwaarde (voor elke specifieke doelstelling).

Outputindicator

Voorwaarde voor een succesvol programma is dat ouderen met een laag besteedbaar inkomen die sociaal uitgesloten (dreigen te) zijn, worden bereikt. Een belangrijke outputindicator om het succes van het programma te meten is derhalve het aantal ouderen uit de doelgroep dat bereikt (= tenminste een keer deelneemt) wordt. De oudere is in beeld en de follow-up kan plaatsvinden. Het beschikbare budget legt daarbij beperkingen op aan het aantal ouderen uit de doelgroep dat bediend kan worden. De kosten per deelnemer zijn afhankelijk van de vorm van ondersteuning die geboden wordt. De kosten per deelnemer worden geschat op maximaal € 800,-[1]. Indien deze lager uitvallen kunnen meer ouderen uit de doelgroep worden bereikt.

Outputindicator: aantal ouderen uit de doelgroep dat met het programma bereikt wordt.

Basislijn/streefwaarde: bereiken van minimaal 5.000 ouderen uit de doelgroep

Resultaatindicatoren

Nederland hanteert de volgende resultaatindicatoren:

- het percentage deelnemers dat:
  1. 1 jaar na deelname nog in beeld is bij hulporganisaties en/of gemeenten (specifieke doelstelling 1, streefwaarde 65%)
  2. na deelname aangeeft over een versterkt sociaal netwerk te beschikken (specifieke doelstelling 2; streefwaarde: 40%)
  3. na deelname aangeeft over versterkte competenties te beschikken (specifieke doelstelling 3, streefwaarde 60%[2]);

De basislijn die gehanteerd wordt is gelijk aan de streefwaarden. Meting van de resultaatindicatoren vindt plaats op basis van een enquête onder een deel van deelnemers. De meting van de indicatoren 2 en 3 vindt binnen een jaar na deelname plaats.

De streefwaarde van het aantal deelnemers dat aangeeft over een versterkt sociaal netwerk te beschikken, is gebaseerd op een onderzoek van de VU naar de effectiviteit van zeven activiteiten gericht op het bestrijden van sociale uitsluiting[3]. Gemiddeld gaf circa 40% van de deelnemers na deelname aan te beschikken over een versterkt sociaal netwerk.

Voor wat betreft het percentage deelnemers dat 1 jaar na deelname nog in beeld is bij gemeenten en/of hulporganisaties wordt gestreefd naar 65%. De ervaring leert (en

maatschappelijke organisaties bevestigen dit) dat een deel van deze doelgroep uiteindelijk niet geholpen wil worden (zogenaamde zorgmijders). Informatie over deze resultaatindicator wordt ook verzameld door gemeenten en hulporganisaties te bevragen.

Onderzoek laat zien dat financiële adviesgesprekken en budgetcursussen effect hebben. Van de deelnemers aan ‘adviesgesprekken’ geeft circa 80% aan financieel zelfredzamer te zijn. Ook bij de interventie ‘budgetcursus omgaan met geld’ geldt dit voor de meeste (60%) deelnemers[4].

De begunstigde rapporteert jaarlijks over de resultaten van het programma. Na twee jaar zal geëvalueerd worden in hoeverre de streefwaarden bijstelling behoeven.

[1] Indicatief uitgaande van: kosten doelgroep bereiken: € 20,- p.d., bijeenkomsten versterken sociaal netwerk (8x): € 20,- p.b.p.d., groepscursus (kleine groep) versterken competenties (8x): € 35,- p.b.p.d, individuele gesprekken / huisbezoeken: € 175,- p.d., “warme” overdracht om oudere in beeld te houden: € 100,- p.d., projectcoördinatie: € 50,- p.d. en overige kosten: € 15,- p.d. => € 800,- p.d.

[2] Dit percentage is gebaseerd op de deelnemers aan het programma die deelnemen aan de onderdelen die gericht zijn op het versterken van de competenties.

[3] www.fsw.vu.nl

[4] Preventie: voorkomen is beter dan genezen – Hogeschool Utrecht en Hogeschool Amsterdam - 2012

Identificatie van de meest behoeftigen waarop het programma gericht moet zijn

Het EFMB richt zich op het tegengaan van sociale uitsluiting van ouderen met een laag besteedbaar inkomen, die de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt, woonachtig zijn in Nederland en die te kennen geven dat zij sociaal uitgesloten zijn c.q. dreigen te worden.

Om stigmatisering van de doelgroep te voorkomen wordt het besteedbaar inkomen van de deelnemers niet gecontroleerd. Een dergelijke controle zou bovendien veel administratieve lasten met zich meebrengen en stuiten op juridische complicaties.

Het risico op deelname aan het programma van mensen met een hoog inkomen en/of mensen die niet sociaal uitgesloten zijn, wordt als zeer klein ingeschat. Ten eerste is het onwaarschijnlijk dat iemand zich ten onrechte bestempelt als arm en sociaal uitgesloten en deel zal nemen aan de activiteiten die speciaal voor deze groep georganiseerd worden. Ten tweede wordt het benaderen van potentiële deelnemers gericht op groepen met een

grote kans op een laag besteedbaar inkomen en sociale uitsluiting. Hierbij wordt gedacht aan ouderen:

- die een AIO-aanvulling ontvangen en of;
- waarbij beslag is gelegd op de AOW-uitkering en of;
- die zijn toegelaten tot een minnelijk schuldhulptraject of een wsnp-traject en of;
- die gebruik maken van de voedselbank.

Om zo veel mogelijk mensen van de doelgroep te bereiken ligt het voor de hand om te steunen op partijen die de doelgroep om één of andere reden mogelijk al (administratief) in beeld hebben:

- De SVB voert naast de AOW ook de AIO voor alle gemeenten in Nederland uit. Ze heeft daarmee zicht op ouderen die een AIO-aanvulling ontvangen en/of te maken hebben met een beslaglegging op hun AOW-uitkering.
- Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de schuldhulpverlening (minnelijk traject)
- De Raad voor Rechtsbijstand houdt het Landelijk Register Schuldsanerings bij waarin mensen die zijn toegelaten tot een wettelijk schuldsaneringstraject zijn geregistreerd.
- Voedselbanken aangesloten bij Voedselbanken Nederland hanteren strenge criteria voor het in aanmerking komen voor een voedselpakket[1]; zij vormen eveneens een vindplaats voor de doelgroep.
- Maatschappelijke organisaties zijn vaak wijk- of buurtgebonden actief en zijn daar zeer goed ingevoerd en kennen zodoende een groot deel van de doelgroep. Denk bijvoorbeeld aan schuldhulpmaatje of aan religieuze organisaties die goed geworteld zijn in de maatschappij.

Met het oog op de omvang van het beschikbare budget lijkt het raadzaam om de acties te concentreren op plaatsen waar relatief veel mensen uit de doelgroep wonen. Van de huishoudens die in 2012 moesten rondkomen van een laag inkomen leefde bijna 25% in de vier grote steden. Ook in bepaalde regio's ligt het aandeel huishoudens met een laag inkomen ruim boven het gemiddelde. Het gaat hierbij onder andere om Zuid-Limburg, Groningen (Groningenstad en Oost-Groningen) en Twente (Enschede en Almelo). Binnen steden is veelal ook nog sprake van een sterke concentratie van arme huishoudens in bepaalde wijken. Nederland kent bijvoorbeeld 38 aandachtswijken die te kampen hebben met een concentratie van problemen (en veelal een relatief groot aandeel huishoudens met een laag inkomen kennen). Daarnaast kent ook het platteland achterstanden in gebieden die te maken hebben met bevolkingskrimp. Het wegvallen van voorzieningen in deze gebieden raakt met name mensen voor wie sociale uitsluiting al dreigt.

[1] Zie www.voedselbankennederland.nl

Financiële indicatoren

Databron	Meeteenheid	Aard EMFB	Streefwaarde 2023
Financiële indicator monitoring	euro	OP II	4.640.778

Nederland wil het volledig beschikbare bedrag inzetten voor het programma en zal daartoe een bedrag van € 4.640.778 (EFMB budget inclusief nationale co-financiering) aan subsidiabele kosten bij de Europese Commissie indienen. Nederland is voornemens waar mogelijk gebruik te maken van simplified costs options.

2.3 Overige

Niet van toepassing

3. UITVOERING

3.1 Acties

Om de specifieke doelstellingen te bereiken, wordt o.a. aan de volgende te ondersteunen acties gedacht.

a. Acties die erop gericht zijn de doelgroep wegwijs te maken in het ondersteuningsaanbod en ze blijvend in beeld te houden. Dit betreft het identificeren van de doelgroep, het benaderen van de doelgroep, het bewust maken van de doelgroep van het aanbod aan voorzieningen en uiteindelijke follow-up activiteiten om te stimuleren dat de doelgroep in beeld blijft bij hulporganisaties. Specifieke voorbeelden van activiteiten die met EFMB kunnen worden gefinancierd zijn (niet uitputtend):

- het opzetten van een methodiek om in contact te komen met de doelgroep;
- het daadwerkelijk contact opnemen met de doelgroep;
- het stimuleren van de doelgroep om deel te nemen aan het programma;
- het ontwikkelen en verspreiden van informatiemateriaal;
- het onderhouden van contacten met andere hulporganisaties en gemeenten;
- het bieden van nazorg en blijvend volgen van de deelnemers;
- het maken van afspraken met andere hulporganisaties en gemeenten over de nazorg en blijvend volgen van de deelnemers.

b. Acties die erop gericht zijn het sociaal netwerk van de doelgroep te versterken. Het gaat hier om het organiseren van sociale groepsactiviteiten. Specifieke voorbeelden van activiteiten die met EFMB kunnen worden gefinancierd (niet uitputtend) zijn:

- het organiseren van gezamenlijke culturele groepsactiviteiten, zoals een stadswandeling of een bezoek aan een voorstelling;
- het organiseren van sociale groepsactiviteiten, zoals een spelletjesmiddag of kooklessen;
- het organiseren van bijeenkomsten waarin de doelgroep met elkaar of met bestaande hulporganisaties in gesprek gaat en ervaringen deelt.

De georganiseerde activiteiten/bijeenkomsten moeten laagdrempelig zijn en er moet rekening worden gehouden met culturele diversiteit en met taalbarrières en diverse religieuze overtuigingen van de doelgroep/deelnemers. Een groot deel van de doelgroep waar het programma op is gericht heeft namelijk een niet-Westerse achtergrond

c. Acties die erop gericht zijn de competenties van de meest behoeftigen te verbeteren. Dit betreft het organiseren of het aanbieden van (korte) cursussen, oefeningen of (coachings)gesprekken. De activiteiten dienen specifiek afgestemd te zijn op de behoefte en bestaande competenties van de doelgroep. Specifieke voorbeelden van activiteiten die met EFMB kunnen worden gefinancierd (niet uitputtend) zijn:

- cursussen/coaching/oefeningen voor een verbeterde financiële zelfredzaamheid;

- cursussen/coaching/oefeningen voor een gezondere en actievere levensstijl;
- cursussen/coaching/oefeningen voor het verbeteren van digitale vaardigheden;
- persoonlijke coachingsgesprekken gericht op het verbeteren van competenties.

3.2 Selectie van concrete acties

Om gebruik te maken van kennis van partijen die reeds veel met de doelgroep werken, worden maatschappelijke partijen door middel van een zogenoemde ‘tenderssubsidierегeling’ (“call for proposals”) uitgenodigd om een projectplan in te dienen, waarin zij beschrijven op welke wijze zij de sociale uitsluiting van de doelgroep willen tegengaan en tegemoet komen aan de specifieke doelstellingen van het programma. In de subsidierегeling wordt aangegeven aan welke eisen de acties moeten voldoen en op welke wijze de selectie tot stand komt. De projectplannen worden ondermeer beoordeeld op de mate waarin de indiener aannemelijk maakt dat hij de doelgroep bereikt en dat de voorgestelde activiteiten aansluiten bij de behoefte van de doelgroep en tot concreet resultaat leiden voor de doelgroep. Alvorens tot publicatie van de subsidierегeling over te gaan, wordt het comité van toezicht van het EFMB om instemming met de regeling (waaronder de criteria voor de selectie van de concrete actie) gevraagd.

In overeenstemming met art. 5, lid 11 van de verordening EFMB, dient de uitvoerder zich er rekenschap van te geven dat er bij elke actie voor moet worden gewaakt dat er geen obstakels zijn voor toegang en deelname van mannen en vrouwen. Eveneens moet worden gewaakt voor directe of indirecte discriminatie op grond van etnische afkomst, handicap, godsdienst of overtuiging etc. De uitvoerder zal zich bewust moeten zijn van cultuurverschillen en de diversiteit van de doelgroep en acties in overeenstemming daarmee inrichten.

3.3 Begunstigden

In de ‘tenderssubsidierегeling’ worden eisen gesteld aan de organisatie die als begunstigde wil optreden. Het dient hierbij te gaan om een rechtspersoon zonder winstoogmerk.

De organisatie die voor de uitvoering van het programma wordt geselecteerd, dient jaarlijks verslag te doen van de activiteiten en de resultaten ervan.

3.4 Complementariteit met het ESF

Nederland richt het Europees Sociaal Fonds (ESF) op re-integratie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en op het bevorderen van duurzame arbeidsinzet van werkenden. Met andere woorden: ESF-subsidie is geoormerkt voor thema’s die tot doel hebben de arbeidsparticipatie van de (potentiële) beroepsbevolking in Nederland te vergroten. Het EFMB richt zich daarentegen op een groep die geen onderdeel meer vormt van de (potentiële) beroepsbevolking, namelijk op dat deel van de bevolking dat

de pensioengerechtigde leeftijd heeft bereikt. Hierdoor is de inzet van het EFMB complementair aan de inzet van het ESF.

Bij de vormgeving van het Asiel, Migratie en Integratie Fonds en het Meestbehoeftigenfonds is de verhouding tot het ESF-programma onderwerp van overleg geweest met betrekking tot te onderscheiden doelgroepen en subsidiabele activiteiten. Het beheer en de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van deze drie fondsen zijn in één hand, die van het Agentschap SZW als managementautoriteit. Deze structuur stelt bewaking van coördinatie en complementariteit tussen de fondsen zeker.

3.5 Structuur van de instellingen

In de periode 2007-2013 van het Europees Sociaal Fonds is de structuur van managementautoriteit (MA) (ofwel beheerautoriteit), certificeringsautoriteit (CA) en auditautoriteit (AA) van dit fonds in Nederland geëvolueerd tot een goed werkend samenstel van beheer- en controlemaatregelen. In de ESF programmaperiode 2014-2020 wordt verder gebouwd op de structuur van MA, CA en AA uit de periode 2007-2013, met voortdurende aandacht voor mogelijke verbeteringen en doorvoering van aanpassingen. Gegeven de positieve ervaringen met deze autoriteiten, mede in hun onderlinge samenwerking, wordt voor het EFMB aangesloten bij dezelfde structuur als voor het ESF. Daarbij worden de artikelen 32, 33 en 34 van de verordening EFMB met beschrijving van de respectievelijke verantwoordelijkheden van deze autoriteiten in acht genomen. Onderstaand schema geeft aan welke organisatie als autoriteit is aangewezen.

Autoriteit eenheid	Naam van de autoriteit en departement of
-Managementautoriteit (MA) SZW)	Agentschap SZW (onderdeel ministerie van
-Certificeringsautoriteit (CA) (onderdeel ministerie van EZ)	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
-Auditautoriteit (AA) Fin)	Auditdienst Rijk (onderdeel ministerie van
-Orgaan dat de betalingen van de EC aanvraagt en ontvangt (onderdeel ministerie van EZ)	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

3.6 Monitoring en evaluatie

Om toezicht te houden op de voortgang van de uitvoering van het operationele programma wordt vanaf 2015 jaarlijks uiterlijk 30 juni een voortgangsverslag aangeboden aan de EC, in omvang overeenstemmend met de beperkte omvang van de toegewezen middelen. Conform art. 13, lid 5 van de EFMB verordening wordt uiterlijk 30 september 2023 een eindverslag over de uitvoering opgesteld en voorgelegd aan de Commissie. Op deze wijze wordt het verloop van de uitvoering inzichtelijk.

Om de kwaliteit en het ontwerp van het operationeel programma te verifiëren en de doeltreffendheid en doelmatigheid van het Fonds vast te stellen, is een ex-ante en worden een tussen- en een ex-post evaluatie uitgevoerd. Die tussen- en ex-post evaluatie worden gebaseerd op monitoring van het aantal deelnemers (output) en de mate waarin de deelnemers hebben geprofiteerd van het programma (resultaat) op grond van de geformuleerde indicatoren. Om te bepalen of het programma het gewenste effect heeft, wordt de doelgroep na deelname aan een activiteit bevraagd (self-reporting). Dit gebeurt door middel van een vragenlijst die persoonlijk (of eventueel telefonisch) wordt afgenomen. De vragenlijst wordt – ook met het oog op de respons – zo vorm gegeven dat de deelnemers zo minimaal mogelijk worden belast. Omdat een nulmeting duur, complex, belastend en drempelverhogend is voor de doelgroep, wordt gewerkt met vragen met een retrospectief karakter. De vragen die qua taalgebruik en inhoud aansluiten bij het taalniveau en de belevingswereld van de doelgroep geven inzicht in de mate waarin de activiteiten aansluiten bij de verwachtingen van de doelgroep en wat de activiteiten de doelgroep hebben opgeleverd.

Verzameling van de gegevens nodig voor monitoring van de programmaspecifieke indicatoren en van de algemene indicatoren voorgeschreven in de verordening, gebeurt overeenkomstig de beproefde en geaccepteerde methode die wordt gebruikt voor het ESF. De begunstigde zal daartoe een ordelijke deelnemersadministratie voeren waarbij tenminste het BSN-nummer, leeftijd, geslacht, instroomdatum en uitstroomdatum geregistreerd worden. CBS zal jaarlijks gevraagd worden om over de vereiste deelnemersgegevens te rapporteren. In het jaarlijkse uitvoeringsverslag zullen de resultaten met betrekking tot de programmaspecifieke indicatoren en de algemene indicatoren worden gerapporteerd aan de Europese Commissie; hierbij zal een uitsplitsing worden gemaakt naar geslacht. De monitoring zal het recht op privacy van de eindontvangers respecteren en zo worden uitgevoerd dat zij niet worden gestigmatiseerd. Voor de evaluaties worden partijen geselecteerd die geen verantwoordelijkheid dragen voor de uitvoering van het programma. Uitkomsten van de evaluaties worden te zijner tijd gepubliceerd op de website van de managementautoriteit, het Agentschap SZW: www.agentschapszw.nl

Ten aanzien van het financiële beheer en de controle van de uitvoering van het operationele programma zullen de volgende maatregelen worden getroffen:

- verifiëren of de (mede)gefinancierde producten en diensten zijn geleverd en of de door de begunstigde(n) gedeclareerde uitgaven voldoen aan de voorwaarden van de subsidieregeling;
- uitsluitend vergoeden van door de begunstigde(n) werkelijk gemaakte subsidiabele kosten voor de uitvoering van concrete activiteiten;
- procedures instellen met betrekking tot het documenteren van de uitgaven en de activiteiten die nodig zijn voor een toereikend controlespoor.

Er wordt tijdig een comité van toezicht ingesteld dat in overeenstemming met art. 11 van de verordening EFMB wordt samengesteld uit vertegenwoordigers van relevante organisaties en in overeenstemming met art. 12 taken krijgt toebedeeld in het kader van de voortgang in het behalen van de doelstellingen van het programma. Het toezichtscomité heeft als eerste taak de beoordeling van de subsidieregeling EFMB.

3.7 Technische bijstand

De Technische Bijstand wordt ondergebracht in een aparte financiële toewijzing en wordt gebruikt voor uitgaven die samenhangen met rechtmatig en doelmatig beheer van het fonds (hieronder bijvoorbeeld de personeelskosten van verantwoordelijke autoriteiten). Nederland maakt gebruik van de mogelijkheid die art. 27 lid 4 van de verordening EFMB biedt en benut hiervoor 5% van de financiële allocatie van EFMB (€ 197.233 totaal, € 28.176 per jaar).

De middelen beschikbaar voor technische bijstand kunnen conform artikel 27 van de EFMB verordening worden ingezet om maatregelen te financieren op het gebied van voorbereiding, beheer, toezicht, administratieve en technische bijstand, audit, informatieverstrekking, controle en evaluatie die voor de uitvoering van de verordening nodig zijn, alsmede voor technische bijstand en capaciteitsopbouw van partnerorganisaties.

Zo zullen er o.a. aanpassingen moeten worden gepleegd aan het systeem waarin gegevens van de aanvrager worden geregistreerd. Dit zal worden gebruikt om de noodzakelijke gegevens aan de Commissie te verstrekken. De kosten die moeten worden gemaakt voor het verstrekken van het jaarlijkse voorschot en de noodzakelijke kosten voor audit en controle zullen eveneens uit de TB worden gedekt. Daarnaast zal een monitorsysteem worden ontwikkeld en geïmplementeerd.

Op grond van artikel 19 lid 6 van de verordening zal een centrale voorlichtingsactiviteit worden gehouden om ruchtbaarheid te geven aan de opstart van het operationele programma. Daarnaast zal er per jaar één centrale voorlichtingsactiviteit worden georganiseerd om de gevolgde strategie en/of de resultaten van het operationele programma onder de aandacht te brengen. De kosten hiervan zullen onder de TB worden gebracht. Tot slot zullen de noodzakelijke evaluaties uit de TB worden bekostigd.

Op grond van artikel 27 lid 4 van de verordening kan TB worden ingezet om een aanvrager te ondersteunen bij het opzetten van zijn administratieve organisatie met inbegrip van een goed financieel beheersysteem.

4. BETROKKENHEID VAN DE BELANGHEBBENDEN

Nadat de keuze voor de doelgroep is gemaakt, is het verdere uitwerkingstraject gestart middels een grote bijeenkomst op 31 maart 2014 met partijen die betrokken zijn bij deze doelgroep. Bij de bijeenkomst – in de vorm van een ‘versnellingskamer’ – waren de volgende partijen aanwezig: Het Nationaal Ouderenfonds, de ANBO, Humanitas, Vincentius Vereniging, Resto van Harte, Voedselbanken Nederland, Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten, Movisie, gemeente Enkhuizen, gemeente Den Haag en de VNG.

Tijdens het overleg is gesproken over de behoeften van de doelgroep en de wijze waarop de doelgroep bereikt kan worden. Benadrukt werd dat er al het nodige georganiseerd wordt en dat het vooral belangrijk is om hierbij aan te sluiten. De hoofdlijnen van het in dit OP opgenomen voorstel zijn gebaseerd op hetgeen tijdens de versnellingskamer naar voren is gebracht. In de periode april – juni zijn deze hoofdlijnen in gesprekken met maatschappelijke organisaties verder verkend en uitgewerkt.

Bij de samenstelling van het comité van toezicht wordt ook nadrukkelijk gebruik gemaakt van de deskundigheid van de belanghebbenden.

5. FINANCIËEL PLAN

5.1 Financieringsplan van het operationele programma met de jaarlijkse vastlegging van het Fonds en de overeenkomstige nationale medefinanciering in het operationele programma (in EUR)

Jaar	Fonds (a)	Nationale medefinanciering (b)	Overheidsuitgaven (c)=(a)+(b)	Medefinancieringspercentage (d)=(a)/(c)
2014	530.604,00	93.636,00	624.240,00	
2015	541.216,00	95.509,00	636.725,00	
2016	552.040,00	97.419,00	649.459,00	
2017	563.081,00	99.368,00	662.449,00	
2018	574.343,00	101.355,00	675.698,00	
2019	585.830,00	103.382,00	689.212,00	
2020	597.546,00	105.449,00	702.995,00	
Totaal	3.944.660,00	696.118,00	4.640.778,00	85,00

5.2 Financieringsplan met opgave van het bedrag van de totale kredieten voor steun uit het operationele programma voor elke soort actie (in EUR).

Steungebied	Overheidsuitgaven
Technische bijstand	232.038,00
Versterken sociale inclusie ouderen met een laag besteedbaar inkomen	4.408.740,00
Totaal	4.640.778,00

Documenten

Documenttitel	Documenttype	Datum van het document	Lokale verwijzing	Verwijzing van de Commissie	Bestanden	Verzenddatum	Verzonden door
ex-ante evaluatie		5-nov-2014			ex-ante evaluatie	5-nov-2014	neindema